

Landbrugets Arbejdersmangel og Byernes Arbejdsløshed.

Af

Jens Warming.

I Danmarks Byer lever omtrent 1 Million Mennesker; men i hele Landet findes der kun 700000 Mennesker, som er født i Byerne. Forskellen repræsenterer Overskudsindvandringen fra Land til By*). Ganske tilsvarende Forhold genfindes i alle moderne Lande; Byerne, navnlig de store, vokser ikke alene ved deres eget, naturlige Fødselsoverskud, men ogsaa ved Indvandring. I de sidste 100 Aar har denne Bevægelse overalt taget stærkere Fart**), først i England, siden i alle andre Lande, hvor den moderne Industri er slaaet igennem, og overalt har den fremkaldt alvorlige Betæneligheder: Hvorfra skal vi faa Landarbejdere? Hvordan skal det gaa alle disse Mennesker, aandeligt

*) Mere nøjagtig er følgende Opgørelse, hvor alle i Udlandet fødte er udeladte: Bybefolkning i 1901 900000, født i danske Byer 670000, Overskudsindvandring 230000. Ogsaa en væsentlig Del af de fra Udlandet indvandrede maa antages at være fra Landet.

**) Tidligere forsløg Indvandringen nærmest kun til at opveje Byernes daværende store Dødelighed.

Landbrugets Arbejdersmangel og Byernes Arbejdsløshed.

Af

Jens Warming.

I Danmarks Byer lever omtrent 1 Million Mennesker; men i hele Landet findes der kun 700000 Mennesker, som er født i Byerne. Forskellen repræsenterer Overskudsindvandringen fra Land til By*). Ganske tilsvarende Forhold genfindes i alle moderne Lande; Byerne, navnlig de store, vokser ikke alene ved deres eget, naturlige Fødselsoverskud, men ogsaa ved Indvandring. I de sidste 100 Aar har denne Bevægelse overalt taget stærkere Fart**), først i England, siden i alle andre Lande, hvor den moderne Industri er slaaet igennem, og overalt har den fremkaldt alvorlige Betæneligheder: Hvorfra skal vi faa Landarbejdere? Hvordan skal det gaa alle disse Mennesker, aandeligt

*) Mere nøjagtig er følgende Opgørelse, hvor alle i Udlandet fødte er udeladte: Bybefolkning i 1901 900000, født i danske Byer 670000, Overskudsindvandring 230000. Ogsaa en væsentlig Del af de fra Udlandet indvandrede maa antages at være fra Landet.

**) Tidligere forslog Indvandringen nærmest kun til at opveje Byernes daværende store Dødelighed.

og økonomisk? Hvad er dog Aarsagen? Og hvordan skal vi forhindre det?

Der er nemlig Mennesker, som tror, at denne Bevægelse kan forhindres, idet de mener, at det, der drager Ungdommen til Byerne, er Fornøjelserne og Friheden samt falske Forventninger om bedre økonomiske Kaar, Forventninger, som man har mange sorgelige Eksempler paa er bleven skuffede. Sogneraadene kan tale med om disse bristede Illusioner; de maatte i 1901 refundere Byernes Fattigvæsen 434000 Kr. for Fattige, der var forsørgelsesberettigede paa Landet, men fik kun 66000 Kr. tilbage som Refusioner fra Byerne; hertil kommer de hjemsendte eller hjemvendte.

Det er imidlertid umiddelbart indlysende, at en Bevægelse, som allerede har varet i 100 Aar, og som efterhaanden har bredt sig til alle Lande, en Bevægelse, som vel har haft forskellig Fart i de forskellige Tiaar, men som aldrig for Alvor er slaaet om til sin Mod-sætning, en saadan Bevægelse kan umulig hvile paa saa løs Grund. De nævnte Forhold har maaske for mange enkelte været Draaben, som fik Bægeret til at flyde over, men hvis der ikke var virkelig økonomisk Basis for denne Folkevandring, maatte der være indtraadt en saa skrigende Nød i Byerne, at en vældig Tilbagevandring var blevet Følgen.

Inden jeg gaar over til en Paavisning af de virkelige Aarsager til Bevægelsen, vil en nærmere statistisk Belysning være paa sin Plads. Bybefolkningen udgjorde i 1801 og endnu i 1845 21 % af hele Danmarks Befolkning (København led jo meget i 1807—14), men i 1870 25 %, i 1890 33 % og i 1906 40 %. I 1880—1901

var Byernes gennemsnitlige aarlige Tilvækstprocent 2,7 mod 0,3 for Landdistrikterne; i 1901—06, da Tiderne var mindre gode i Byerne, var de tilsvarende Tal 1,3 og 1,0, men en Tredjedel af denne sidste Tilvækst faldt paa Stationsbyerne. Af Landbrug som Erhverv levede i 1834 58 % af hele Befolkningen, i 1880 51 % og i 1901 41 %. — Af Fødesteds-Opgivelserne fremgaar, at Vandringeren overvejende gaar fra Landet til Provinsbyerne; næsten dobbelt saa mange gaar til Provinsbyerne som til København. Men af Provinsbyernes egen Befolkning bryder en Del op og drager til København, saaledes at dennes Tilvækst alligevel bliver ligesaa stor som Provinsbyernes. Dette kommer sikkert delvis af, men er paa den anden Side ogsaa Aarsag til, at Provinsbyernes Industri er af en noget grovere Art end Hovedstadens; desuden gør Provinsbyernes Nærhed sig gældende. — For hele Europa er Byernes Andel i Folketallet 35 %, altsaa noget lavere end i Danmark; dette skyldes navnlig Rusland (14 %) og det øvrige Øst-Europa, medens man i Vest-Europa træffer langt højere Tal, saaledes i Storbritannien 68 %, i Holland og Belgien 60 %, i Italien 48 %, i Tyskland 47 % og i Frankrig 41 %.

Som Aarsag til den relativt aftagende Landbefolkning maa først og fremmest nævnes Landbrugets egne Fremskridt. Jo dygtigere Landmændene bliver, des færre behøves der for at skaffe hele Befolkningen Føde, og det var derfor mindre vel betænkt, naar en fremragende Politiker sidste Sommer sagde til de danske Landmænd, at hvis de vilde bevare deres Flertal paa Tinge, maatte de anstrænge sig for vedblivende at gaa frem i Dygtighed. Der er ingen Grund til at mene, at

Landbruget i den Henseende skulde være anderledes stillet end samtlige øvrige Erhverv; Antallet af dem, der lever f. Eks. af Væveri og Spinderi, gik fra 1840 til 1901 ned fra 32000 til 23000, skønt Befolkningen ellers fordobledes — naturligvis fordi en moderne Væver ved Maskinernes Hjælp producerer meget mere end en gammeldags. Landbruget er jo gaaet frem paa mange Punkter: Man har renere Saasæd, bedre Varieteter, Racer og Redskaber; Jorden er drænet og merglet; Arbejdskraften udnyttes mere fuldstændigt, fordi man kan komme tidligt i Marken, fordi Roerne giver Travlhed paa to forhen ledige Aarstider og fordi de vældige Besætninger giver meget Vinterarbejde; den personlige Dygtighed og Hurtighed er vokset betydeligt osv. osv. Saasandt alt dette er virkelige Fremskridt, maa det jo betyde, at der produceres mere pr. Arbejder, d. v. s. det virker ganske som arbejdsbesparende Maskineri. Derfor er det kun, hvor Nedgangen i Landmændenes Antal har været saa stor som i England, at selve Produktionens Mængde er gaaet tilbage. Hos os, hvor den relative Nedgang dog har været forbundet med en svag Stigning i de absolute Tal, f. Eks. fra 934000 i 1870 til 1.015000 i 1901, har der jo tværtimod været en vældig Stigning baade i det aarlige Høstudbytte og i Udførselsoverskudet.

Maaske man vil indvende, at Industriens Fremskridt har været endnu stærkere end Landbrugets. Naar den ved Landbrugets Fremskridt overflødiggjorte Arbejdskraft maa drage til Byerne, hvorfor maa saa ikke den ved Industriens Fremskridt overflødiggjorte Arbejdskraft drage ud paa Landet? Ganske simpelt fordi der er en Grænse for, hvormeget man kan spise, men ikke

for ens Forbrug af Industriprodukter. Al Forbrugsstatistik viser, at naar ens Indtægt stiger, bruger man nok lidt flere Penge til Mad, men dog navnlig til Bolig, Klæder, Møbler osv. Københavnsk Statistik viser saaledes, at medens man med en Indtægt af 1200 Kr. bruger 52 $\frac{0}{100}$ af Indtægten til Føde, er det ved 2000 Kr. kun 41 $\frac{0}{100}$, ved 4000 25 $\frac{0}{100}$, ved 6000 19 $\frac{0}{100}$ og ved 13000 13 $\frac{0}{100}$. Og hvad Landmændene selv angaar, da har de senere Aars gode Indtægter jo ikke ført til et væsentlig forøget Forbrug af deres egne Produkter, men vel af udenlandske Fødevarer, der i alt Fald har givet Byerne en betydelig Transport- og Handelsfortjeneste, samt af Vogne, Cykler, Klaverer, Bøger, Blade, Billeder samt en uendelig Række af andre »Kulturfornödenheder«, der alle stammer fra Byerne. — Der er saaledes intet til Hinder for, at baade den Arbejdskraft, der spares af Landbruget, og den der spares af Industrien, kommer Byerhvervene til Gode. De mest fremskredne Lande har den højeste Byprocent, ikke blot fordi de staar i Bytteforbindelse med Landbrugslandene, men ogsaa fordi Velstand absolut betyder Byer.

Landmændene vil indvende, at de aldrig har mærket noget til »overflødiggjort« Arbejdskraft. Ja, men det er ogsaa en relativ Overflødiggørelse. Industrien har dels den stærkeste tekniske Udvikling, dels den stærkeste Forøgelse i Efterspørgselen efter dens Produkter. Af begge Grunde kan den byde den højeste Arbejdsløn og altsaa drage Arbejdskraften til sig*). At Landbruget

*) Maaske man ogsaa kan nævne, at forøget Udbud af Landbrugsprodukter hurtig fører til faldende Priser, medens der paa

nationaløkonomisk set ikke har Brug for de bortvandrede, viser sig netop i, at det ikke kan byde en tilstrækkelig Løn for at holde paa dem. Herom mere i det følgende.

Kun fra den Ricardo'ske Jordrentelære kan der rejses Indvendinger. Hvis Befolkningstilvæksten nøder til at dyrke ringere Jord eller anvende dyrere og mindre rentable Metoder, kan det atter blive nødvendigt at sætte en stigende Andel af Befolkningen til Landbruget for at faa Korn nok. Men saalænge Landbrugets Fremgang vejer stærkere end »Naturens stigende Modstand«, maa Landbrugsbefolkningen være relativt faldende. —

Som betydelige Medaarsager til det betragtede Fænomen maa dernæst nævnes, at en Del Arbejde ligefrem er flyttet fra Land til By, nemlig baade Haandværks-, Husflids- og egentligt Landbrugsarbejde. Landsbyvæverens Arbejde er for største Delen overgaaet til Fabrikerne, og Landsbysmeden er kun Reparator og Forhandler, idet de nye Plove osv. kommer fra Fabrikerne. Disse forfærdiger ogsaa en Del Redskaber, Klæder, Lys, Sæbe, Øl, Brød m. m., som tidligere var Husflidsarbejde. Og endelig har Mejemaskiner osv. direkte erstattet Landbrugsarbejdere, men til Gengæld givet Maskinfabrikerne Arbejde. — Det synes navnlig

mange Industriomraader hersker en betydelig Gnidningsmodstand. Landbrugsproduktionen er bestemt ved Priserne og deres Forhold til Omkostningerne; derfor forøges den straks, naar Tekniken forbedres. Den enkelte Fabriks Produktion bestemmes derimod mere ved, hvad der kan afsættes i Kundekredsen, og Kartellets ved hvad der kan afsættes uden at trykke Priserne, Ogsaa denne Ekstra-Avance støtter Industriens Efterspørgsel efter Arbejdskraft.

at være Kvindearbejde, der paa denne Maade er flyttet til Byerne. Tidligere viste Folketællingerne saavel paa Landet som i Byerne et Overskud af Kvinder; nu findes det kun i Byerne, men er der saa meget des større.

Indvandringen til Byerne maa saaledes betegnes som en økonomisk Nødvendighed. Jeg er klar over, at mange saa meget som muligt vil værges sig mod denne Tanke; og selv er jeg tilbøjelig til at beklage denne Nødvendighed. Landliv er afgjort det naturligste og sundeste, baade legemligt, aandeligt og socialt. I Byerne er der nok lettere Adgang til mange af Livets Goder, baade materielle og aandelige, men samtidig ogsaa lettere Adgang til det slette, og for mange synes det sidste at betyde mest. Ikke mindst gælder dette de indvandrede, der mangler den ubevidste, moralske Støtte, der ligger i, at man føler hele sin Færd iagttaget og bedømt af den hjemlige Kreds af Slægt og Venner. Selve den lette Adgang til det gode gør en overfyldt og blaseret samt vænner en af med at hjælpe sig selv, f. Eks. med Hensyn til Fornøjelser og praktiske Færdigheder. Meget Arbejde er ensidigt og sløvende. Men mest beklager jeg dog Børnene, hvis Liv er meget fattigere i Byerne end paa Landet. Selv gode, kloge og velstaaende Forældre har meget sværere ved at opdrage Børnene. Der er ikke nær saa gode Betingelser for Leg. Der er tilsyneladende mere at se paa, men i Virkeligheden ikke saa meget at følge med en levende, fængslet Opmærksomhed; Faderens Gerning foregaar langt borte i en Fabrik eller paa et Kontor, og Moderens Gerning er ved alle de moderne Indretninger bleven saa simplificeret, at der heller ikke ved den er ret

meget tilbage, som kan fængsle og udvikle større Børn; Dyrenes Liv og Planternes Vækst mangler i Regelen ganske. Endelig er der heller ikke saa gode, naturlige Betingelser for at hjælpe Forældrene i deres Gerning, hvilket — brugt med Maade — betyder meget baade for Opdragelsen og den praktiske Oplæring. At Børnene til Gengæld gaar i Skole hver Dag og der lærer Sløjd og Madlavning, kan langtfra bøde paa selve Bylivets Fattigdom. Resultatet bliver alligevel, at de keder sig. Og hvad dette betyder, kan Værgeraadene fortælle.

Naar man ser saadan paa Bylivet, kan man ikke slaa sig til Ro med de fremsatte teoretiske Betragtninger, men maa undersøge Sagen fra et praktisk Synspunkt. Skulde den megen Tale om de indvandedes bristede Illusioner dog ikke være sand? Næsten alle Landboere og netop de mest rettænkende Byboere hævder jo, at kun den nominelle Dagløn er højere, men Arbejdsløsheden og Livets Dyrhed ophæver Forskellen. En grundig, statistisk Undersøgelse heraf er da nødvendig, men desværre meget vanskelig.

Efter Statens statistiske Bureaus Undersøgelse over »Tyende- og Daglejerlønnen i Landbruget 1905« er Aarslønnen for en fuldt beskæftiget Daglejer under Hensyntagen til Tilgift i Naturalier og Merfortjeneste ved Akkord »henimod 600 Kr.« Efter Københavns statistiske Kontors Undersøgelse over »Arbejdslønnen i København i 1904« kan den gennemsnitlige Aarsløn for en ufaglært Arbejdsmand ansættes til 1000 Kr.; herved er der taget Hensyn til Akkord og Arbejdsløshed, men vistnok for meget til Akkorden og næppe tilstrækkeligt til Arbejdsløsheden (Tallet

meddeles kun med Forbehold). Forskellen er altsaa godt 400 Kr., idet de 600 Kr. overhovedet ikke regner med nogen Arbejdsløshed, skønt der dog ikke altid og overalt er Arbejde hele Vinteren, navnlig ikke i skovfattige Egne. — Adgangen til Fortjeneste for Hustru og Børn er næppe væsentlig forskellig.

Af disse godt 400 Kr. medgaar straks ca. 140 Kr. til højere Husleje, idet den aarlige Leje for en 2 Værelses Lejlighed kan anslaaes til 66 Kr. paa Landet og 203 Kr. i Hovedstaden. — Angaaende Priserne paa Fødevarer m. m. indsamlede Statistisk Bureau i Foraaet 1907 Oplysninger, dels gennem københavnske Fagforeninger dels gennem Brugsforeningerne (se Statistisk Aarbog 1907 S. 83). Af de ca. 70 Varer skal følgende nævnes: Rugbrød 57 Øre i København, 49 Øre paa Landet (8 Ø), Kartoffler 6,80 og 3,85 pr. Td., Sødmælk 16 og 11 Øre pr. Pot, Oksekød 51 og 49 Øre pr. Ø , Kalvekød 55 og 43, Margarine 66 og 56, brændt Kaffe 122 og 95, Risengryn 27 og 20, alt Øre pr. Ø , Stenkul 3,40 og 3,05 Kr. pr. Td. samt Petroleum 18 og 13 Øre pr. Pot. Dette tyder jo paa et meget højere Prisniveau i København — ca. 30 $\%$ over Landet foruden Brugsforeningernes Rabat, men dels er der langt mindre Forskel ved de fleste andre Varer, f. Eks. Flæsk, Smør, Æg, Franskbrød, Sukker og Manufakturvarer, dels skyldes meget af Forskellen utvivlsomt, at der i Byerne bruges bedre Kvaliteter*). Under Hensyn hertil tør

*) Oplysningerne er i København indsamlet paa den Maade, at Fagforeningerne fordelte mellem Medlemmerne et Antal Skemaer, hvorpaa hver enkelt noterede den faktisk betalte Pris, ofte for et meget lille Parti. Det maa antages, at Skemaerne overvejende blev udfyldt af ret velstillede Arbejdere. — Brugs-

den virkelige Forskel næppe sættes til mere end allerhøjest 15 %, eller for et Forbrug af godt 500 Kr. ca. 80 Kr. aarlig. — Hertil kommer imidlertid en Række Smaafordele for Landarbejderen, som vanskelig kan vurderes. Han kan avle lidt Kartoffler, holde Høns, fede et Svin osv.; han har ofte Lejlighed til særlig billigt Køb af Mælk og Kød; han kan gaa i Træsko og i det hele i billigere Klæder; han er fri for det høje Fagforeningskontingent (men betaler til Gengæld højere Kommuneskat) osv. osv. Hvis alt dette anslaaes til andre 80 Kr., er man sikkert langt paa den sikre Side.

Tabet paa Arbejdsløshed vil i det følgende blive opgjort til ca. 150 Kr., hvoraf de 100 Kr. kan antages at være subtraheret i Forvejen, saaledes at der til Reduktion af de 400 Kr. bliver 50 Kr. til Rest. Resultatet bliver saaledes: 140 Kr. til Husleje, 80 til Indkøb, 80 til forskelligt og 50 til Arbejdsløshed. Der bliver saaledes en Gevinst paa at drage til København, men kun 50 Kr. aarlig.

Her overfor maa imidlertid bemærkes, at Beregningen overalt er paa den sikre Side og navnlig, at det meget vel er muligt at blive mere end Arbejdsmand. Ogsaa mellem de faglærte, hvis Aarsløn i København er beregnet til 1200 Kr., er der mange indvandrede fra Landet; ofte er de Børn af Landarbejdere eller andre Landmænd og for saa vidt »født til Landbruget«, og hele Forskellen er, at de har forladt Landbruget som Erhverv nogle Aar før Landet som Opholdssted. Men hvad der navnlig har Interesse i denne Sammen-

foreningerne opgav Udsalgsprisen for de Varer, de selv forhandlede, og efter bedste Skøn Egnens gængse Priser for de øvrige.

hæng: mange indvandrede faar faste, vellønnede, ja ofte endog pensionsberettigede Pladser ved Jernbane, Sporveje, Post og Telegraf, Belysningsvæsenet. Politiet osv., eller som Bude, Inkassatorer, Plads- og Lagerforvaltere, Portnere osv. Af Byernes 12000 »Forsørgere« ved Jernbane, Sporveje, Post og Telegraf var saaledes 7000 født paa Landet (Folketælling 1901). — Selv mellem de egentlige Arbejdsmænd, hvis Gennemsnitsindtægt foran blev angivet til 1000 eller maaske rettere 950 Kr., er der jo mange enkelte, som naar højere; mange Fabriksarbejdere f. Eks. har aldeles faste og vellønnede Pladser. I det omtalte Værk om Lønnen i København meddeles der en Gruppering efter Aarsindtægt af 7600 Arbejdsmænd, for hvem man gennem Arbejdsgivere eller Fagforeninger har modtaget særlige Oplysninger. Fordelingen var følgende:

Over 1400 Kr.....	600
1200—1400 —	1200
1000—1200 —	2300
900—1000 —	1400
800—900 —	1000
Under 800 —	1100
	7600

Da saadanne Oplysninger oftest kun har kunnet tilvejebringes for fast beskæftigede Arbejdere, ligger Gennemsnittet (1050 Kr.) over det normale. Men Tallene vise utvivlsomt, at mindst 1800 er naaet op over 1200 Kr., og til yderligere Bevis kan nævnes, at efter Skatteansættelsen for 19^{01/05} havde 3400 »Arbejdsmænd« i København-Frederiksberg mindst 1200 Kr. og 6400 fra 1000—1200 Kr. Til denne Chance for at naa noget, der virkelig er bedre end Landarbejderens Kaar, svarer imidlertid en stor Risiko for at faa noget ringere; 2100 af de 7600 havde jo under 900 Kr., hvilket efter

Beregningerne over Livets Dyrhed svarer til 600 Kr. paa Landet. En Del af disse 2100 havde kunnet faa det bedre paa Landet, men næppe alle; thi ogsaa de 600 Kr. er jo kun et Gennemsnit, der skjuler store Forskelle; ogsaa paa Landet er der mange, som paa Grund af Sygdom, Alder, Drikfældighed, Udygtighed osv. ikke naar den gennemsnitlige Indtægt. Og selv om ogsaa de 600 Kr. var garanteret enhver Landarbejder — en saadan Higen efter noget sikkert, at en ret betydelig Chance for at naa mere lades uænset, en saadan Higen er næppe ønskelig, end sige ventelig. Et Folk med saa lidt Spændkraft og Livsmod vilde næppe have nogen Fremtid.

Forsaavidt man dernæst vil sige, at der ogsaa paa Landet er Chancer for gode Stillinger ved Banen og Postvæsenet — eller for at blive Statshusmand, da maa der til det første siges, at disse Stillingers Antal er begrænset, og at det fra Synspunktet »Landbrugets Arbejdskraft« er ligegyldigt, paa hvilken Maade Landbruget forlades. Og hvad Statshusmændene angaar, betragter jeg det som meget tvivlsomt, om ret mange flere har de personlige Betingelser for selvstændig Bedrift end de mange, der allerede nu forsøger sig. Mon vi ikke har flere Husmænd, der burde avancere til smaa Gaardmænd, end Landarbejdere, der burde avancere til Husmænd?

Endelig — og dette er et Hovedpunkt — maa man ikke glemme selve den Indflydelse, Vandringer har paa Lønnen. Naar der kun bliver en mindre, reel Forskel tilbage mellem Lønnen paa Landet og i Byerne, er det jo netop fordi Bortvandringen har gjort Arbejdskraften knap og derfor dyr paa Landet, medens

Indvandringen til Byerne dog noget maa have bræmsset Arbejdslønnens stærke Stigen. *)

Arbejdsløsheden blev foran udskudt til senere Behandling, idet den baade interesserer fra Synspunktet: Indtægtstab i Byerne og fra Synspunktet: Landbruget mangler Arbejds-kraft. I begge Henseender har Landmændene meget overdrevne Forestillinger om Arbejds-løshedens Omfang, og dette er meget beklageligt, idet det ofte svækker Landboernes Interesse for sociale Reformer. »Bliv herude, vi kan sagtens beskæftige jer«, er som det Universalmiddel, hvormed mange Landboere mener at kunne afhjælpe Byernes Nød.

Mest overdrevne er Forestillingerne om den ved Lock'out og Strejker forvoldte Arbejdsløshed; efter officiel Statistik repræsenterede den i 1897—1906 gennemsnitlig 2 Dage aarlig pr. Industriarbejder, eller hvis det ganske abnorme Lock'out-Aar 1899 udelades, $\frac{2}{3}$ Dag aarlig. Den egentlige Arbejdsløshed er meget værre. Sekretær Lindberg anslaaer den (Dansk Tidsskrift 1905 S. 115) til mindst 30 Dage aarlig. Efter Fagforeningernes Opgivelser, der naturligvis kun angaa deres Medlemmer, var den i 1902 65 Dage pr. Medlem, i de følgende 3 Aar ca. 40 Dage og endelig i 1906 ca. 20 Dage. Herefter har jeg foran for de københavnske Arbejds-mænd regnet med 40 Dage**),

*) Der er hidtil kun talt om Mændene. For Kvinderne er Lon-forskellen mindre, idet faste Arbejderskers Dagløn paa Landet er over $\frac{2}{3}$ af Mændenes, imod i København godt Halvdelen. Men Landbruget giver jo overhovedet sjælden Kvinder fast Arbejde uden som Tyende, hvilket umulig i Længden kan være tilfredsstillende for ældre Piger.

**) De 150 Kr. er da beregnet saaledes: 40 Dage à 3 Kr. 43 Øre + et Akkord-Tilleg paa 25 % for hver 4de Mand.

idet jeg har ladet det Antal Dage. Arbejdsmænd muligvis har flere end Svende, gaa op imod den Arbejdsløshed, Landarbejderne er udsat for.

I absolute Tal og som Gennemsnit af Aarets Maaneder var Fagforeningernes Arbejdsløse, saavel i København som i Provinsbyerne og paa Landet, i 1902 16000, i de 3 følgende Aar 10000 og i 1906 5000, altsaa i Gennemsnit for den hele Femaarsperiode, der snarest var værre end normalt, ca. 10000. Imidlertid er ikke alle Fagforeninger med i Statistiken, og ikke alle Arbejdere er i Fagforening; Oplysningerne omfatte henimod 80000 Medlemmer, medens det samlede Antal egentlige Industri-Arbejdere i hele Landet er ca. 200000, hvortil kommer ca. 50000 Arbejdere ved Transport og Handel. Udenfor Fagforeninger staar navnlig: ¹⁾ Lærlinge og Arbejdsdrengene, ²⁾ Land-Haandværkere, ³⁾ en Del fast ansatte underordnede, ⁴⁾ Kvinderne, ⁵⁾ en Del, som netop paa Grund af Arbejdsløshed er gaaet ud af Fagforeningerne og ⁶⁾ de store Byers Bundfald. De 4 første af disse Grupper har ikke megen Arbejdsløshed*), de 2 sidste derimod megen, men disse er mindst talrige. Jeg tror herefter at være paa den sikre Side ved at anslaa, at der til de 10000 Arbejdsløse indenfor Fagforeningerne højst svarer andre 10000 udenfor; at det ikke er flere, bestyrkes af Folketællingen den 1ste Febr. 1901, der for Industri og Omsætning kun kon-

*) Specielt om Landhaandværkerne kan bemærkes, at en Svend, der bliver arbejdsløs paa Landet eller i en lille By, hurtig kan konstatere, at der ikke der er Brug for ham, og saa drage ind for at holde Udkig i en af de større Byer; disse faar altsaa en større Arbejdsløshed, end de selv har fremkaldt. Modsat virker det dog, at mange tilbringer arbejdsløse Perioder hos Forældre paa Landet.

staterede 27000 Arbejdsløse, medens Fagforeningerne samtidig netop havde 27000; det var jo den værste Aarstid og et meget daarligt Aar.

Vi kan saa gøre det Tankeeksperiment, at det udelukkende var de fra Landet indvandrede, der rekruttede denne Skare paa 20000 Arbejdsløse. I alle Landets Byer er der i Industri og Omsætning 120000 Forsørgere, der er født paa Landet (+ 50000 i de øvrige Erhverv), saaledes at vi altsaa selv under denne meget ugunstige Forudsætning finder, at de fem Sjettede har faaet Arbejde. Jævnt fordelt paa alle 120000 bliver det 50 Dage aarlig; men da selvfølgelig ogsaa Byernes Indfødte rammes af Arbejdsløshed, bestyrkes vi i, at de foran anslaaede 40 Dage aarlig er rigeligt.

Det er selvfølgelig navnlig om Vinteren, at der er Arbejdsløshed. Men fra Synspunktet: Landbrugets Mangel paa Arbejdskraft, er det kun Sommerens Arbejdsløshed, der har Interesse. Lad os tage Høstmaaned, August. Indenfor Fagforeningerne var der i August 1902—06 henholdsvis 13000, 5100, 5900, 8200 og 2800 eller gennemsnitlig 7000 Arbejdsløse*). Som før forudsætte vi andre 7000 udenfor Fagforeningerne. Da Landbruget beskæftiger 320000 Mænd og 100000 Kvinder over 15 Aar (Ejerne selv medregnet, men ikke deres Hustruer), vilde disse 14000 betyde en Forøgelse af Arbejdskraften paa godt 3⁰/₁₀. Jeg formoder, at en saadan Forøgelse vilde kunne mærkes; de 7000 Polakker kan jo mærkes; men nogen radikal Forbedring af Folkeforholdene kunde det umulig medføre. Skulde man ønske disse 14000 Arbejdsløse ud paa Landet, maatte det derfor mere være for deres egen end for

*) For Juni og Juli er Gennemsnittet ligeledes ca. 7000.

Landbrugets Skyld. Men for mange af dem vilde det aldeles ikke være ønskeligt. Den arbejdsløse Haandværker, der bliver i den store By, har meget større Chancer for atter at faa vellønnet Arbejde i sit Fag end den, der er draget paa Landet. Enkelte finere Fags Arbejdere er desuden lidet værd til grovere Arbejde, eller deres Færdighed i Faget vilde tage Skade deraf. Og at der ikke er Brug for dem nogle enkelte Uger, behøver ikke at betyde, at Faget i det hele kan undvære dem. Mange Fag har jo Sæsonarbejdsløshed, nogle paa én Aarstid, andre paa en anden. I andre Fag kan den enkelte Bedrift umulig beskæftige lige mange til enhver Tid; en Bygherre, der ikke har saa mange Foretagender i Gang, at de kan supplere hinanden ved Arbejdskraftens Udnyttelse, har til en Tid mest Brug for Murere, til en anden for Tømrere, Snedkere, Malere osv. Det kan umulig regulere sig selv saadan, at samme Dag den ene Mester lader Svende gaa, faar den anden netop Brug for dem. Var der kun saa mange, som der gennemsnitlig var Brug for, maatte Mestrene ofte vente paa at faa Svende, til stor Forsinkelse for Arbejdet og til Hinder for sikre Dispositioner. Det vilde være en ligesaa generende Arbejdermangel som den, Landbruget nu lider under. Det samme gælder Maskinværksteder og Skibsværfter, der har meget store Enkelt-Bestillinger, som umulig til enhver Tid kan beskæftige lige mange af de forskellige Slags Haandværkere. Saadanne Bedrifter kan saa at sige ikke trives, uden at der er en Reserve af Arbejdsløse at ty til i travle Øjeblikke. Men selvfølgelig bør disse Bygge- og Anlægsfag til Gengæld betale en højere Dagløn.

Helt tør jeg ikke benægte, at Indvandringen til Byerne maaske er lidt for stærk; en saa mægtig Folkevandring kan selvfølgelig ikke regulere sig selv lige paa en Prik, saa at, hvis der er Brug for 163000, der saa netop kommer 163000, og ikke nogle Tusinde flere eller færre. Paa Grund af Gnidningsmodstanden skulde man snarest vente færre, men det ser unægtelig ud, som om »Storbyernes Blændværk« fører til det modsatte.

Den nøjagtige Selvregulering bliver saa meget des umuligere, som Byerne ikke hvert Aar har Brug for lige mange. Byerhvervene, og navnlig Bygge- og Anlægsfagene, har en højst beklagelig Tendens til at svinge mellem gode og daarlige Tider. Det var jo muligt, at den stærke, periodiske Udvidelse af Virksomhederne og derfor ogsaa dens Tilbageslag kunde begrænses, hvis Indvandringen var mindre, saa at der ikke var nogen »industriel Reservearmé« at udvide sig ved. Men mest sandsynligt er det, at denne Tendens, der nærmest synes at hidrøre fra en Vekslen mellem optimistiske og pessimistiske Strømninger, vilde slaa igennem alligevel, saa at den forøgede Trang til Arbejdskraft tilfredsstilledes dels ved Overarbejde, dels ved de omtalte generende Ventetider for Mestrene, og dels ved et varierende Tempo for Indvandringen fra Landet. Følgelig vilde Tilbageslaget — Kriserne — med den frygtelige Arbejdsløshed*) i 2—3 Aar heller ikke kunne undgaas. Svingnings-Tendensen vilde allerhøjest virke indenfor lidt snævrere Grænser, men i øvrigt uforandret; den kan kun udryddes ved en fuldstændig Revolution i

*) Frygtelig ikke blot ved den øjeblikkelige Nød, men ogsaa ved at demoralisere for Livstid (skabe Bundfald).

Grundlaget for den økonomiske Samfundsorden (den fri Konkurrence).

Hvis nu Landbrugets Klager over Arbejdmangel lød netop i de Aar, da Arbejdsløsheden var særlig stor, maatte man unægtelig undre sig over Folks Let-sindighed; i saa Fald kunde en vældig Agitation mod Illusionerne maaske være paa sin Plads. Men saadan er det jo ikke. Jeg husker tydelig, at Landmændene i 1901—02 fandt Arbejdsforholdene ganske taalelige. Indvandringen til Byerne var væsentlig mindre, ja man hørte endog om Tilbagevandring; Byernes aarlige Vækst var i 1901—06 ca. 10000 mindre end i 1890—1901, og disse 10000 aarlig (\div den forøgede Udvandring til Amerika, og \div dem, der fandt Beskæftigelse i de blomstrende Stationsbyer) føltes som en virkelig Lettelse. — Men i 1906—07, da Landbrugets Klager var meget højrøstede, var der kun liden Arbejdsløshed i Byerne, ja man hørte der næsten ligesaa højrøstede Klager over Mangel paa forskellige Arter af Arbejds-kraft. — Landbrugets eneste berettigede Klage synes derfor at være den, at det tvinges til at deltage i Byernes Svingninger, skønt det selv er ganske uansvarlig i disse Svingninger. Men herved er intet at gøre. En daarlig Trøst er det, at Byerne nu atter har naaet en Krise (Efteraaret 1907), og at de sidste 2—3 Aars stærke Vandring derfor nu maa antages at høre op — saa meget daarligere, som den formindskede Købeevne i alle Landes Byer vil paavirke Priserne paa Landbrugets Produkter.

En hyppig Form for Klagerne er, at Byerne »lever af« Landet, og jo større Byerne bliver, des flere skal Landbruget forsørge. Ja selvfølgelig har Byerne for en

stor Del deres Næring fra Landet, men Landet har omvendt sin Næring fra Byerne, danske eller fremmede. Maa Landbrugerne skaffe Byerne mere Føde, saa giver Byerne saa meget des mere af Klæder, Møbler, Maskiner og »Kulturfornödenheder« i Bytte. Mad er ganske vist vigtigere end de andre Fornödenheder, men man plejer dog at sætte mere Pris paa flere Producenter i de Fag, der skal købe ens Produkter, end paa flere Konkurrenter i sit eget Fag. — »Letsindigheden« hos de Indvandrende har jeg tilstrækkelig belyst, f. Eks. gennem den nøje Sammenhæng, der er mellem Indvandringens Tempo og Konjunkturerne; det er ikke ganske i Blinde, at Strømmen vælter ind til Byerne, men det er overvejende i Byernes gode Aar. Til yderligere Belysning skal endnu nævnes, at for 50 Aar siden var 7—9 % af Københavns Befolkning under Fattigvæsenet, nu kun 2—3 %*), samt at for 30—40 Aar siden 10 % af Befolkningen var ansat til 800 Kr.s Indtægt eller derover, nu 20 %.

Lad os tænke os, at man opfandt en eller anden Trylleformular — Georgeisterne mener jo at have fundet en — ved hvilken det kunde lykkes at holde Befolkningen tilbage paa Landet. Hvis Danmarks Byer og Landdistrikter gensidig udvekslede den Del af Befolk-

*) Andre Opgørelser viser højere Tal, idet de medregne alle i Aarets Løb understøttede, medens disse Procenter refererer sig til en bestemt Dag. Nedgangen skyldes bl. a. Fattigvæsenets bedre Organisation, Velgørenheden, Alderdomsunderstøttelsen, Sygekasserne m. m. — men sikkert ogsaa, at der er mindre Fattigdom. At de velgørende Foreningers Undersøgere let faar et andet umiddelbart Indtryk ved deres Færden i Fattigkvartererne, kan der næppe lægges Vægt paa. Dog er der sikkert mere »Bundfald».

ningen, der var født hos den anden Part, vilde Landbefolkningen vokse med 16 $\%$, eller hvis man maaler med den egentlige Landbrugsbefolkning, 23 $\%$ (Folketælling 1901). Skete det samme i alle andre Lande, vilde Produktionen af Landbrugsvarer antagelig stige henimod 16 eller 23 $\%$ (ikke fuldt, da man maatte gaa til ringere Jorder eller mindre rentable Dyrkningsmetoder, jfr. Jordrentelæren). En saadan Udvidelse af Produktionen vilde sænke Priserne enormt; mange Landmænd vilde ruineres, og hvis Landarbejderlønnen ikke allerede var sunket ved det store Udbud af Arbejdskraft, vilde den synke, fordi ingen kunde betale ordentligt. Samtidig maatte Landmændene betale deres Forbrug af Byprodukter med stærkt forhøjede Priser, da det formindskede Udbud af Arbejdskraft i Byerne vilde presse Lønnen op. Til Sammenligning kan anføres, at Verdenshøsten af de 5 Hovedkornsorter steg fra 178 Mill. Tons i 1871—75 (gennemsnitlig aarlig) til 217 Mill. Tons i 1881—85; denne Forøgelse paa 22 $\%$ i 10 Aar var det, der fremkaldte 1880'ernes Landbrugskrise*).

Der kan altsaa ikke leve væsentlig flere Mennesker af Landbrug. At pege paa Herregaardene og sige: Der kunde leve mange flere Mennesker af Landbrug, hvis de blev udstykkede, er ikke mere logisk end at pege paa en Lergrav og sige: der kunde leve mange flere Mennesker af at lave Mursten, for der er Ler nok, eller paa en Skov og sige: Der kunde leve mange flere Snedkere, for der er Træ nok. Spørgsmaalet er virkelig, om der er Brug for de Mursten og Møbler — og

*) Det forekommer mig, at dette er ret skæbnesvangert for vor hjemlige Georgeisme, der netop vil forbedre Byernes sociale Forhold ved at fastholde Befolkningen paa Landet.

for de Landbrugsprodukter. Der er ganske vist Mennesker, der sulter; men der er ogsaa noget, der hedder Bolignød, og mange fattige trænger mere til en ordentlig Bolig end til mere Mad.

Det enkelte Erhvervs Omfang er bestemt ved Forbruget af dets Produkter. Bruger man gennemsnitlig 35 %*) af sin Indtægt til Landbrugsprodukter, saa er det dermed givet, at ca. 35 %**) af Menneskene kan leve af Landbrug. At Landbruget er det sundeste og smukkeste Erhverv, som man helst kunde ønske dem alle beskæftigede ved, kan ikke forandre Sagen; vi har her en af de »ubøjelige økonomiske Love«. Hvis Befolkningen havde en udpræget Kærlighed til Landlivet, kunde der vel være lidt mere end 35 % Landmænd, idet de saa maatte nøjes med en lidt lavere Pris for Produkterne og Løn for Arbejdet; men Tilbøjeligheden gaar jo nærmest i modsat Retning, Forkærlighed for Bylivet.

For det enkelte Land kan der selvfølgelig være betydelige Afvigelser fra de 35 % (eller hvad det nøjagtige Tal nu maa være). I England-Wales lever saaledes kun 9 % af Landbrug og Fiskeri, i Nederlandene 31 %, i U. S. A. 36 % (Bjærgværksdrift medregnet), i Tyskland 36 %, i Norge 43 % (+ 7 % for Fiskeri), i Østerrig 52 % og i Sverige 55 % †). I Danmark lever

*) Tallet er ganske vilkaarligt, da der ikke haves tilstrækkelig Statistik.

**) Ikke nøjagtig 35 %, da forskellige forstyrrende Faktorer gør sig gældende, saasom Landets Forbrug af Raastoffer og Hjælpe-midler fra Byerne, Byernes tilsvarende Forbrug af Raastoffer fra Landet samt Tilberedning af Fødemidlerne (Bagere f. Eks.), Arbejdslønnens forskellige Højde, Jordrenten. Rentebetalingen fra Land til By osv.

†) I England, Nederlandene og U. S. A. refererer Tallene sig til Forsørgerne; ellers er de forsørgede medregnede.

41 % af Landbrug, altsaa færre end i Norge, Østrig og Sverrig, der ogsaa har færre Procent levende af Industri end vi (saavidt Opgørelsernes Uensartethed tilsteder en Sammenligning). Dette maa meget undre, da vor Eksport næsten udelukkende bestaar af Landbrugsprodukter, medens Sverrig og Østrig ogsaa har en betydelig Industri-Eksport; Forklaringen maa sikkert dels pege paa vor Velstand, der muliggør en ret stor Industri til Landets eget Forbrug, dels paa den udviklede Arbejdsdeling, der har erstattet Husflid med Industri. — Forsaavidt man vil pege paa vor frugtbare Jord, vort heldige Klima og vore dygtige Landmænd, og derpaa bygge et Haab om, at Danmarks «naturlige Hovederhverv» skulde kunne tilkæmpe sig en endnu større Andel af Verdensmarkedet, saa at Danmarks Landbrugsprocent kunde stige paa andre Landes Bekostning — ja da tror jeg man forregner sig. Spørgsmaalet er ikke, hvor frugtbart vor Jord er osv., men hvor nær vi er ved at naa det højest mulige Udbytte. Men netop fordi vi er i Spidsen, er vi nærmest ved denne Grænse, og har mindre at haabe paa end andre Lænde. Den, der er i Spidsen, kan midlertidig have en højere Landbrugsprocent, end der i øvrigt svarer til Landets naturlige Betingelser. Men naar andre Lænde kommer med i Udviklingen, tabes dette.

Kun en almindelig Jordrentestigning kan varigt hæve Landbrugsprocenten. Det er ikke udelukket, at en saadan er nærforestaaende. Jeg kan tænke mig 3 Aarsager til de senere Aars høje Priser paa Landbrugsprodukter. Først en almindelig Prisstigning paa Grund af den store Guldproduktion. Dernæst en Overvæltning paa Varerne af en Del af Arbejdslønnens Stigning;

hvis Landbrugets Fremskridt nemlig er mindre end Industriens, kan denne sidste udrede hele Lønforhøjelsen af sit forøgede Udbytte, men Landbruget maa have en Del erstattet gennem Produktionspriserne; dette skulde da være sket paa den Maade, at man paa Grund af Lønforhøjelsen havde undladt Produktionsudvidelser, som Befolkningsforøgelsen ellers nødvendiggjorde, og det relativt lave Udbud af Produkter havde saa presset Prisen op. Endelig kunde Aarsagen være den, at Forraadet af frugtbare, lettilgængelige, uopdyrkede Prærier o. lgn. begyndte at slippe op, altsaa en almindelig Jordrentestigning. Jeg antager, at Arbejdslønnens Overvæltning har mindst Betydning, men tør ikke afgøre, hvilken af de andre to Aarsager der vejer stærkest. Jeg vil haabe, at det ikke er den sidste; thi det vilde betyde en reel Livsfordyrelse, medens de andre to Forhold kun medfører en mere nominal Stigning af Prisniveauet.

Naar det erkendes, at Landbrugets Omfang ikke bestemmes ved, hvor meget det er muligt at faa ud af Jorden, men ved Efterspørgselen efter Produkterne, bliver det strengt taget ikke Landmændene selv, der skal afgøre, om der mangler Arbejdskraft, men Forbrugerne. Kun hvis disse betaler for meget for Landbrugsprodukterne, er Produktionen deraf for lille og Arbejdskraften for knap*). Men i saa Fald vil selve de høje Priser ogsaa muliggøre det for Landmændene at byde en højere Løn, derved fastholde mere af Arbejds-

*) De allersidste Aars Dyrtid kunde nok tyde paa, at noget saadant er Tilfældet; men om den bliver varig, vides jo endnu ikke. I 1907 har det danske Landbrug i øvrigt vist, at det kunde udvide Produktionen uden at faa mere Arbejdskraft.

kraften, udvide Produktionen — og bringe Priserne ned paa et rimeligt Niveau. At Landbruget har retmæssigt Krav paa en større Andel af Samfundets Arbejdskraft, viser sig netop i, at det kan byde en højere Løn. En Efterspørgsel efter Arbejdskraft, der ikke viser sig i Evne og Vilje til at byde samme Løn som andre Erhverv, har ingen Steder hjemme. Den viser kun, at man ikke har forstaaet at indrette sig efter Forholdene, men har slaaet større Brød op, end man kan bage. Landbruget kan selvfølgelig indrette sig efter en hvilkensomhelst Arbejdskraft; kan der ikke faas nok, maa man bruge flere Maskiner eller gaa over til mindre intensiv Drift. Eller maaske Arbejdskraften er urigtig fordelt mellem store og smaa Landbrug; at der samtidig er Bedrifter med én Mand pr. 10 Td. Land og med én Mand pr. 20—30 Td. Land tilsvarende Jord, er næppe nationaløkonomisk forsvarligt. Hvis det ikke skyldes en meget stærk Higen efter selvstændig Virksomhed, maa en Lønforhøjelse kunne fastholde flere Landarbejdere ved Herregaardene, og udjævne noget af den store Forskel i Brutto-Udbyttet.

I øvrigt maa Knaphed paa Arbejdskraft til en vis Grad siges at være uundgaaelig. saalænge man ikke har Fagforeninger paa Landet. Vi lever i en Tid, hvor al Arbejdsløns stiger. Byerne gaar i Spidsen, og Landet kommer nølende bagefter. Men hvad andet end Mangel paa Arbejdskraft skulde faa Lønnen til at stige paa Landet? I Byerne tager Fagforeningerne Affære, saasnt et Fag har Raad til højere Løn, eller naar det er kommet for langt tilbage i Forhold til andre Fag; derved holdes Tilgangen til Faget jævn,

saa man undgaar Knapheden*). Landbruget vilde i det lange Løb have den Fordel af Fagforeningerne, at Lønstigningen kom i rette Tid; man vilde da have et større Udvalg af Arbejdskraft, kunde faa bedre Folk, og behøvede ikke at gaa i en stadig Uro for, om man overhovedet kunde faa Folk nok. Der er et Valg mellem to Onder: Fagforeningerne eller et stadigt Pres af Mangel paa Arbejdskraft. Den fælles Følge, Lønstigningen, undgaas ikke. — Som antydet kunde Landbruget desuden i Længden haabe, at en Del af Lønstigningen overvæltedes paa Varepriserne, saa at Landmandens eget Arbejde ogsaa lønnes bedre. Lønstigningen vilde nemlig ikke blot skabe Ligevægt ved at forøge Udbudet af Arbejdskraft, men ogsaa ved at formindske Efterspørgselen, idet høj Løn nemlig paa en klarere Maade end knap Arbejdskraft viser, om en vis Produktionsudvidelse er rentabel; selve den rigelige Arbejdskraft vil derimod næppe forøge Produktionen væsentligt; der vil jo kun blive Tale om en mindre Forøgelse af Arbejdskraften, nærmest til at »stoppe Huller« og gøre Forholdene behageligere.

Uheldigvis — i denne Forbindelse — er Landbrugets Arbejdskraft meget ung. Af dets mandlige Forsørgere over 15 Aar var ved Folketællingen i 1901 11 % i Alderen 15—18 Aar og 18 % mellem 18 og 25, medens de tilsvarende Tal for Haandværk og Industri var 5 og 22 % og for Handel og Samfærdsel

*) Fagforeningerne kan altsaa tænkes at virke udjævnende paa samme Maade som Børsspekulationen, der fremkaldt en Prisstigning, førend den kunde komme af sig selv; man faar f. Eks. en lille Kornfordyrelse hele Aaret i Stedet for en stor kørt for næste Høst. Nogen bevidst Politik fra Fagforeningernes Side foreligger her dog næppe — saa lidt som fra Spekulanternes.

3 og 17 $\%$. Eller naar der bortses fra Ejerne: Landbrugets mandlige Arbejdskraft bestaar af 41 $\%$ Karle, 21 $\%$ hjemmeværende Sønner og 38 $\%$ Daglejere. Dette, der staar i Forbindelse med den gode Udsigt til at faa egen Bedrift, bevirker dels, at Organisation vanskeliggøres, dels at Lønstigningen kommer de urette til Gode. Man kan ikke forbedre de 38 $\%$ Daglejeres beskedne Kaar, uden at de mange Tjenestefolks høje Løn ogsaa maa forhøjes; ellers vilde disse jo blive mere efterspurgte, indtil Ligevægten genoprettedes. Saa stærke bliver Land-Fagforeningerne næppe nogen-sinde, at de som ganske enkelte By-Fag kan gennemføre en Art stigende Løn med Alderen.

I øvrigt er Lejligheden jo ualmindelig gunstig for en Lønforhøjelse, og man maa alvorlig haabe, at den ikke gaar tabt. I en Tid, hvor Priserne paa Ejendommene — ogsaa de store — stiger saa uhyggeligt som i de sidste Aar, kan ingen klage over manglende Raad til at lønne bedre. Det vilde være en Ulykke for Landbruget, om de høje Produktpriser navnlig løb ud i høje Ejendomspriser, thi i Længden betyder dette højere Prioritetsrenter til Byernes Kapitalister. Kun en Lønforhøjelse kan bræmse denne Stigning. Hvad Landbruget ikke nu giver i Løn, vil det ad Aare delvis komme til at betale i Renter — og saa vil det alligevel ikke slippe for Lønstigningen.

Landbruget har en Gang før mistet den belejlige Stund. Det havde været en Lykke for 80'ernes Landbrug, om man i 70'erne havde haft Fagforeninger. De daværende gode Priser gik som nu i Gaardene; i 80'erne havde man saa disse Værdier at forrente, medens Kornet faldt og Lønnen steg; havde Lønnen

faaet et Forspring i 70'erne, havde Renterne været mindre, og yderligere Lønstigning kunde til Dels være undgaaet. Men ingen véd, hvor længe de nuværende Produktpriser holder; 1907 viste allerede Nedgang, som hvis Mængden ikke var forøget, vilde have bevirket en Udførselsnedgang paa 10 Mill. Kr. (svarende til 100 Kr.s Lønforhøjelse for alle Landbrugets mandlige og kvindelige Medhjælpere over 25 Aar).

Det er paa høje Tid at raabe Varsko overfor Ejendomspriserne; for 3—4 Aar siden var Stigningen vistnok sund, men nu er der en Slags Spekulation med i Spillet; man skynder sig at købe, inden Gaardene bliver for dyre, og bidrager derved selv til yderligere Stigning. Overfor Lønstigning er man ganske anderledes nølende; man synes det er Uret, vel sagtens overfor Standsfællerne; selv humane og velsituerede Landmænd tænker saadan, medens man med den bedste Samvittighed er med til at skrue Ejendomspriserne op.

De, der beklager Storbyernes Vækst, maa saaledes opgive Haabet om at faa væsentlig flere Mennesker beskæftigede ved Landbruget. Men dermed er det ikke givet, at Bybefolkningens Fordeling mellem store og smaa Byer ikke kunde blive gunstigere; ja Fabrikkerne kunde endog komme ud paa Landet, hvørved meget vilde være vundet. Den foran hævdede Motivering af Byernes Vækst taler jo egentlig kun om Byerhvervenes Vækst. Hidtil har det faktisk navnlig været de store Byer, der voksede; men de Forhold, der har medført dette, er ikke af saa absolut en Art, at man ogsaa her kan tale om ubønhørlige, økonomiske

Naturlove. En Forandring er tænkelig, men jeg tør dog ikke kalde den sandsynlig.

I Haandværkets Tid maatte Bybefolkningen være nogenlunde jævnt spredt i en Række mindre Byer, idet enhver Bys Størrelse var bestemt ved det umiddelbare Oplands Størrelse og Velstand. Men Fabrikkerne i Jernbanernes Tid kan ligge langt fra Forbrugerne — baade paa Landet og i en stor By. Ja de maa ofte ligge langt borte, fordi der i flere Brancher langt fra er en Fabrik for hver By, men maaske kun en for hver 10 eller 100 Byer. Man kan altsaa vælge Stedet ret frit, og hidtil har det været nogle enkelte Byer, som paa Grund af en god Havn, gode Baneforbindelser osv. har suget Flertallet til sig. Er Byen saa først bleven stor, suger den endnu mere Industri til sig; selve den store, lokale Afsætning er en Støtte; paa Grund af den store Trafik bliver Kommunikationsmidlerne yderligere forbedret, bl. a. med regelmæssige Dampskibslinjer; man kan faa repareret i 1ste Klasses Maskinværksteder; der er Grosserere, hos hvem man kan faa allehaande mindre Driftsfornødenheder, som man ikke selv importerer; man kan let udvide Arbejdskraften i en travl Tid, fordi der altid er en Reserve; den ophobede Kapital foretrækker Anbringelser der, hvor den nu en Gang er kendt osv. osv.*).

Heroverfor har den lille By eller Stationsbyen imidlertid den billigere Byggegrund og den lavere Arbejds løn. Flertallet af vore Stationsbyer lever vel af Handel og Oplands-Haandværk, men der er dog enkelte

*) Et typisk Eksempel paa, hvordan et Erhverv suges til København, er Handelsflaaden. I 1870 var 28 $\frac{0}{10}$ af Landets Tonnage hjemmehørende i København, i 1906 66 $\frac{0}{10}$.

af dem, der er bleven store ved en enkelt eller nogle faa Fabriker. Man kunde tænke sig ret ideelle Forhold i saadan en lille Fabriksby; den billige Grund og den korte Afstand til Landet burde kunne betinge en hel Del af Landlivets Goder for Arbejdernes Familier (billig Føde, Haver, sund Omstrefen for Børnene m. m.). Men jeg har egentlig ikke Indtryk af, at dette er blevet til Virkelighed endnu. Byerne er for meget præget af deres hastige Tilblivelse og mangler en Middelstand. Fra Udlandet klages der over det uheldige i, at en hel lille By er afhængig af en enkelt Bedrift og Person. Der maa blive megen Til- og Fraflytten, efter hvor meget denne ene Fabrik har at bestille; og de opvoksende unge maa drage bort, hvis de ikke har Lyst netop til dette Fag. Hertil kommer fra Driftsherrens Synspunkt, at den billige Løn ofte viser sig illusorisk, fordi Arbejderne er mindre dygtige eller hurtige. I Tyskland skal en Del Kapitalister have forregnet sig ved for den lave Løns Skyld at anlægge Fabriker i de østlige Provinser; og herhjemme hører man om Haandværkere, som var indvandret til København for den høje Løns Skyld, men maatte vende hjem, fordi de ikke kunde holde ud at arbejde saa hurtigt, som det kræves.

Naar der saaledes staar en Række Fordele og Ulemper overfor hinanden, vil Resultatet blive forskelligt efter Forholdene. For nogle spiller Byggegrunden en større Rolle end for andre. Betydningen af at være i Nærheden af Kundekredsen er forskellig efter Vares Beskaffenhed. Raastoffets og den færdige Vares Transportabilitet er forskellig. Nogle trænger mest til billig Arbejdskraft, andre mest til intelligente, hurtige Ar-

bejdere samt Adgang til Assistance af Tegnere, Kunstnere m. m.

I Sverrig ligger $\frac{2}{3}$ af Fabrikerne paa Landet (Halvdelen efter Produktionsværdien), men dette staar sikkert i Forbindelse med Vandkraften, Jernværkerne og Skovene. I Amerika viste den sidste Folketælling, at de 100 største Byers Andel i Produktionen var aftagende, idet Industrien i de øvrige (omtrent som vore Provinsbyer i Størrelse) var vokset forholdsvis stærkere. Ogsaa i Danmark er der forholdsvis mere Industri i de næststørste Byer (Provinsbyerne over 10000 Indb.) end i København; men dette skyldes sikkert navnlig denne Bys Hovedstadsfunktioner og Velstand, der giver en stor Embedsstand og et stort Tyendehold. I alle Fald har en stor Provinsfabrik nylig udvidet sig ved at bygge en Fabrik i København, fordi den havde Vanskelighed ved at faa Arbejdskraft nok. Og et andet Selskab, der har Fabriker baade i København og Provinsen, opretholder kun denne sidste, fordi Transporten til Provinskunderne bliver billigere, idet selve Driften er dyrere. Som et særlig gunstigt Sted for dansk Industri har en bekendt Ingeniør dog peget paa Limfjordsbredden mellem Aalborg og Hals, hvor der er dybt og roligt Vand nær Land, saa at en Række Fabriker kunde have hver sin billige Skibsbro.

En socialistisk Stat kunde naturligvis bevidst dirigere Fabrikerne ud paa Landet, selv om der var forbundet økonomiske Ofre dermed; og selve den ligelige Indtægtsfordeling vilde forøge Forbruget af Landbrugsprodukter. Men den billigere Grund vilde falde bort som Fordel ved Stationsbyerne, thi det offentlige indkasserer selv som Grundejer hele Grundrenten. Lige-

ledes er den Del af Besparelsen i Arbejds løn, som skyldes Huslejen, kun af privatøkonomisk Natur og falder bort, naar Staten samler alle Interesserne, medens den Del, der skyldes den billigere Tilførsel af Fødevarer, Besparelser ved at kunne naa hjem om Middagen, Sporvognspengene m. m., bliver staaende.

I det store og hele er der ikke megen Sandsynlighed for at komme bort fra de store Byer. Opmærksomheden maa derfor rettes imod, hvad der kan gøres for at bøde paa Bylivets Mangler, aandeligt, socialt og økonomisk: Social Lovgivning, Oplysning, Arbejdervillaer, Kolonihaver, Legepladser, Drengesforbund, Sport, Ungdomsforeninger, Værgeraad osv. osv., kort sagt alt, hvad der kan berige og bevare, vække og redde.

Formaalet med denne Artikel er ingenlunde at sige til de unge paa Landet: Kom bare herind til Byerne. Selv vilde jeg ikke ombytte Land med By for at faa et Par Hundrede Kroner mere i reel Indtægt; og det skulde meget glæde mig, om Kærligheden til Landlivet vilde blive saa stærk, at mange vilde bringe økonomiske Ofre for at blive derude. Formaalet er at sige: Sørg for at Lønnen kommer op, medens Lejligheden er gunstig, og: Tro ikke at Kravene om sociale Reforme i Byerne kan afvises med den Bemærkning, at Folk jo bare kan blive paa Landet.

Januar 1908.
